

הגדרת היהודיות המקבית

פרופ' ישראל אלדד

פרופ' ישראל אלדד

מקור קדום אחר לא נמצא המושג. יהודי אלכסנדריה גם אם לא התבוללו עדיין, לשון יוון היתה לשונם ולהם, או גם לגויים היווניים וגם באיגרות דיפלומטיות, נחזק היה להסביר תופעה "מזוהה" זו של רקע המרד של עדה "דתית" זו בארץ קטנה נגד המלכות הסלבית ונגד מלכה אנטיכוס הרביעי, שבעיני היסטוריונים רבים היה אוהב תרבות ומפיץ תרבות, "נאור" בלשוננו. העולם ידע מלחמות ממלכות שונות, על שטח, על הגמוניה, על דרכי מסחר, על ירושת שושלות ואפילו על... נשים. אך מלחמה כזאת, התקוממות כזאת בשם אמונות? הקרבה עצמית בשל סירוב לאכול בשר חזיר? טרם ידע עולם (וזהי אגב הסיבה להתקדשות ספרי המקבים בעיני הנוצרים, שבדורות הראשונים אכן הלכו למות על אמונתם).

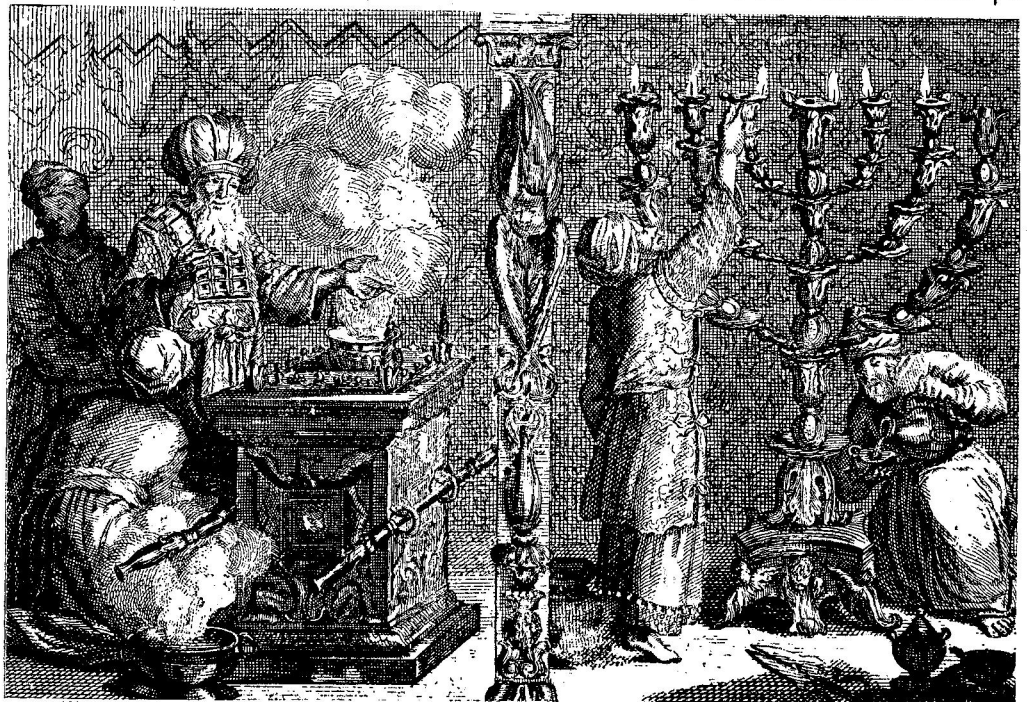
במידה רבה ניתן לומר, שאם ספר מקבים א' הוא היסטורי ביסודו, ספר מקבים ב' (האם טרם הגיע הזמן, שבהיחסור שלנו ילמדו ספרים אלה וספר יהודית עמם, כמו שמלמדים מבחר ספרי התנ"ך? הרי ישנה בורות מוחלטת לגבי!). הוא יותר אידיאלי, כמו בא להסביר על מה נלחמו. אולם תמציתה של יהדות זו, שעליה התחולל המרד האידיאלי הראשון בתולדות האנושות, כלולה בפסוק אחד ומפי יהודה המקבי עצמו ניתנה. ושוב: לא כמושג פילוסופי או אמונתי (אחדות הכוהן למשל נגד האלילות) כי אם כמושג, בקונקרט. ואלה הרברים בספר מקבים ב', פרק י"ג, פסוק י"ד: "ואחרי מסרו (יהודה המקבי) את ההשגחה בידי ריכונו של עולם ואחרי עוררו את אנשיו להילחם בגבורה עד למוות בעד התורה והמקדש והעיר וארץ האבות ושלטון האומה ויערוך את המתנה ליד מוריעין".

זהו, אפוא, פירוט ליתר דיוק המחשה של מה שכלול במושג יהדות הנזכר בה לראשונה בתולדות ה"יהדות" שהיא כבר — גם אם נפתח אותה עם משה רבנו ומתן תורה — בת אלף שנה לפחות, ולא זכתה עד כה לא לשם המופשט ולא למקבץ כזה של ערכים ממשיים, ויש בזה ודאי ביטוי להיגיון, לבשלות ולמודעות עצמית, גם עם בסיס גיאוגרפי ופסי.

והתורה — בראש, כמובן. ולא דרושה לכך כלל ה"אידיאה" האפלטונית כרגם. רבות נטלנו מגויים,

העם היהודי הוא עם התורה כמובן חרחב ביותר של מונח זה. על כל פנים לא עם הפילוסופיה, כי אין המופשט במרכז הווייתו, חשיבתו ולשונו. בעימות העמוק ואולי המתמיד בין יהדות ויוונויות, ליוונים זכות בכורה ועליונות בפילוסופיה, שתרגומה "אהבת החכמה". ראשון ה"פילוסופים" בתולדותינו הוא ודאי פילון האלכסנדרוני, וישמו מעיר על הצד היווני שבו, וגדול הפילוסופים הדתיים שלנו הוא הרמב"ם ושיטתו בנויה על אריסטו. ואין בכך חלילה לא פגם, לא מום. כלפי מה פתיחה זו לרשימה חנוכאית? כלפי המונח "יהדות" שבכותרת, ואשר למרות היותו כל כך שגור ונתון למחלוקת בלימנו, השאלה "מהי יהודי" היא הרבה יותר "יהודית" מאשר השאלה "מהי יהדות". אלא שיש עניין רב בקביעה, מנין מושג זה של "יהדות" בכלל. אינך מוצא אותו בספרות קדומים, לא בתנ"ך כולו, לא בתלמוד ואף לא בספרי ההגות של ימי הביניים, לעומת זאת הוא נמצא פעמיים בספר המקבים: במקבים ב' י"ד, ל"ח: "ורזי אחד מזקני ירושלים... היה על צד היהדות ועל היהדות מסר את בשרו ואת נפשו"; ובמקבים ב', כ', כ"א: "המראות מן השמיים אשר נראו ללוחמים על היהדות בקנאה ובגבורה. ואם גם מעטים היו, כבשו את הארץ ואת המון הזרים ורפו".

ספרי המקבים הגיעו אלינו בתרגומים יווניים, אם כי חלקם נכתבו במקור בעברית ואבדו. עצם אבדןם הוא בעיה בבעיות ה"יהדות", באשר הם נגזזו, לא זכו להיכלל בין כתבי הקודש. כמוהם ספר יהודית המופלא, שיש שמקשרים אותו עם החשמונאים ואשר כמו נכתב כנגד, ואף נגד: המגילה האולטרסה גלותית אסתר (ניגוד השמות יהודית נגד אוסתר כוכב-אל, גבורה נגד מקריית, משתאות ושתיות, צניעות כנגד חיי הרמון ועל הכל חיי שושן בלי זכר הארץ שם, ארץ ישראל וירושלים כאן). והנה נאמר פעמיים בסיפור הנאמנות של החסידים הראשונים, ההקרה על קידוש השם ומלחמת הגבורה שכל אלה היו למען ה"יחזקאל", שתורגם בימינו בצדק ל"יהדות". קשה היום לדעת — עד לאיזו תגלית חדשה של מגילות שודאי צפונות אי-שם — איך נכתב או תורגם בימים ההם, שכאמור בשום

פיתוח נחושת משנת 1725

המורה וכלי המשכן

מבכל האברהמית (ממצרים פחות) מגלות בבל — האלפבית שקבע עזרא. מיוון לקחנו בבית שני אדריכלים הרבה, או עצם הסנהדרין: גם כמנוח, גם בצורת הישיבה. הן מיתור המדיני נוטל משה עצו למבנה המשפטי, הרבה הרבה, ורק לא התוכן. זו התורה והיא קדמה לפילוסופיה האפלטונית ולא נזקקה לה כלל, ותוכנה האמונתי והמשפטי בחמישה חומשי תורה, ותהינה ההשפעות אשר תהיינה, אף אחת מהן לא מימי ההלניזם. ואין צורך לומר — הנבואה כל כולה מן המקור העברי-הישראלי-יהודי, מה שכלול: מסיני ומציון. ואין זה מקרה, אפוא, שהמונח סנהדרין אף נתקדש למבנה השלטוני. אך לשוא תחפש את המושג "אידיאה", המהותי כל כך ביוון. לנו — תורה, שעליה נלחמו חשמונאים ראשונים נגד היוונים.

אך מיד לאחר מושג רוחני-אמונתי מרכזי זה באים האובייקטים המוחשיים שעל המורדים "למען היהדות" להילחם עליהם ולשחררם, וגם הסדר ראוי לתשומת לב, מן המרכז אל ההיקף: מקדש, העיר (ואין בה"א הידיעה אלא ירושלים כמובן) וארץ האבות. הדגשה זו של ארץ האבות מקבילה לטיעון הנודע מפיו של שמעון החשמונאי (מקבים א, ט"ו ל"ג): "לא ארץ נכריה לקחנו... כי אם נחלת אבותינו. אשר בידי אבותינו בעת מן העתים בלא משפט נכבשה". והרי אין צריך לאמר מה רב משקלו של טיעון זה, ארץ האבות, וקדמותו איננה מחלישה, כי אם מחזקת את אקטואליותו.

התורה מתממשת, אפוא, במוחש של בית מקדש, ירושלים, ארץ-ישראל. אך בכל אלה לא די ויהודה המקבי מוסיף להגדרת מטרות המלחמה "ושלטון האומה". כי הנה נמצא בקרב העם אשר עם המרד, אשר לאחר ההצלחה הראשונה וטיהור בית המקדש היו מוכנים לתנאי השלום שהשלטון היווני-סורי (סלוקידי) הציע להם ("במרמה" כפי שמוסיף מחבר ספר מקבים א'). לאמר לך בלשוננו היום: דיינו באבטונומיה דתית. לא ישובו אנטיכוס וכהנים גדולים מתיוונים לכפות עלינו חילול שבת ואכילת חזיר. דיינו בכך.

אמות נכון, לפני המרד היה משטר אבטונומי ולא עצמאות מלאה, וזה דינו של מלחמות שחרור רבות יש קו אחר שחצינו אותו או כפו עלינו לצאת למלחמה, מלחמת הגנה שסופה שחרור (דמיון הכפייה שכפו עלינו אויבים לשחרר את ירושלים החצויה ואת יהודה ושומרון שהסכמנו בתכנית החלוקה להשאירן בידי "נכרים", בלשון המקבים) שוב איננו חוזרים למצב הקודם, כי אם משליטים את האומה על הארץ כולה ששחררה. או בלשונו אחרת: לא די — ולאורך ימים גם לא בגדר האפשר

— במרכז רוחני, באבטוגומיה דתית של שלטון התורה שאין עמה שלטון האומה. ומי שיגיד לך: הנה בימי בית שני היינו ימים רבים — ימי פרס, אח"כ ימי יוון תלמיים ואף סלווקידים עד אנטיוכוס הרביעי — שרונים באבטוגומיה תחת שלטון אימפריות והישוב התפתח יפה. נכון באשר לא היתה שום סכנה פיסית, פוליטית או תרבותית מעל לראשינו. עם חדירת התרבות היוונית והשתלטות מתיוונים אף על בית המקדש, וגם התיוונותן של ערי החוף וערים יווניות ממש בחוף הארץ, גברה הסכנה. ואין צריך לומר שלא היתה סכנה כזאת כמו בימינו: סכנת יריב דמוגרפי פוליטי כ"ערכים פלשתינאים". ואם יהודה המקבי במצב הדמוגרפי הטוב עדיין קבע, שהמלחמה היא על השלמות, מן התורה, דרך המקדש, העיר והארץ, עד לריבונות פוליטית מלאה, לא כל שכן ששלמות שכזאת מחייבת היום. עוצמתו של נאום זה שנאם יהודה המקבי לפני

היציאה לקרב המכריע, לא עוד כמלחמת פרטיונים של הימים הראשונים, כי אם כמלחמת צבא, עוצמתו הוא באותו איחוד כל האלמנטים: רוחניים, גיאוגרפיים, פוליטיים. בזאת קבע את הקמת מלכות החשמונאים הגדולה, על כל פנים בעשרות השנים הראשונות, עד להתפצלות הבאות בין פרושים וצדיקים, שהביאו לחורבן. ויותר מזה בזאת קבע שיביא לאידיאל מלכות דוד ושלמה בפועל וחזיונות הגאולה של נביאי ישראל על איחוד יהודה וישראל, יהדות וישראליות, ושלטון על כל נחלות דוד (ראה ישעיהו י"א כולו). גם אם אמת הדבר, שאין אנלוגיות היסטוריות חופפות במלואן, גם אמת היא שישנם קוי יסוד רעיוניים ואם נרצה נפשיים, המכונים חוץ וייעוד. כזאת היא היהדות, אך לא המופשטת האכסטריטוריאלי, כי אם זו המובאת בהגדרתו של יהודה המקבי, ולהגשמתה יש לשאוף. זאת חנוכה וזה הנס הרצוי והצפוי.

חבר בוגדים פבוני לב — מנהיגיהם
אוכלי הפשית יום יום ושותי בגבול
מולדתי הקדושה האמללת!
ועת את בך מיד שוקעה ולנס מתפלל
לשונם בנאומים על בימות מצלצלת
לשונם העברית המגוללת...

הם גם חולי דעת מרוב מזמזמות פכנה
מפצשה מעל וחתית גחלים בפחיתות
ודמם מרוב להג, פמימי שלה... פלי
ותייהם חיי בטחון, שטוחים... פלי

ועת את מעמקת חתר בין תהומיה,
הם אוכלים ושותים ומעשנים וישני
חפיה.

אורי צבי גר

משואות לכיש

"אל משואות לכיש נחנו חונים כי ל
את עזקה"
אוסטרקון (שבר חרס) מימי מרד בר

לא נראה את עזקה!...
על כן, אל משואות לכיש אנו חונים
לא... אל משואות, נחנו חונים.

אל משואות ואל הפחדים!
ומלכיש, אלי חברון בדרכים,
אל מפגעים, אכנים ותבערות...
ואל-משואות-שוא ומדווחים, ואל הפך
ואולת-היד על שבר חרס נרשם,
פי לא נראה, אף לא נאכה!

לראות את עזקה... בחרפנה לראות.
כי בעזקה, בעפר נטמנה, דורות!
כן את ראשינו בעפר נטמן מראות...
איד נחלתנו ליד זרים נשט.
וכי אל משואות נחנו חונים?
או פקדם במשואות החדשים...
נשה אל זמן ונפנה אל השמאל,
נעלה ונוריד עד תאיר כל הגולה
לפנינו, כמדורת אש גדולה...

עד תאיר האורה בתזקה...
כל נפש יהודית בתבל כלה...
אף אם לא נראה את עזקה!

משה קרית-ארבע, חברון

ויהי ביום שלשה עשר לחדש אדר ונערכו מלחמה וינצח חיל נקנור והוא נפל ראשונה
במערקה. ונרא העם כי נפל שר צבאם ונשליכו את הנשק וניסו, וירדף יהודה אתריהם דרך
יום אחד מתדשה ועד גזר, ויריעו בתצורות אתריהם. למת אות לגני ישראל. ויצאו מכל חוות
ארץ יהודה מסביב ויפלו כלם בחרב עד לא נשאר שריד ופליט.

ספר החשמונאים, פרק א'